

CATECHISATIE EN ZONDAGSSCHOOL OP HET ZUID-WESTVLAAMSE PLATTELAND. RENINGELST, 1645-1880

R. BARBRY

Door het koninklijk besluit van 27 mei 1880 werd het beheer van de fundaties die het financiële substraat van de zondagsschool van de Sint-Vedastusparochie in Reningelst vormden, overgedragen aan het gemeentebestuur. Met dit besluit eindigde het specifieke bestaan van een instelling die, in verschillende vormen, iets meer dan twee eeuwen in het dorp zowel een liefdadige als een pedagogische functie vervuld had. De zondagsschool, die al sedert jaren slechts een aanvullende functie t.o.v. het dorpsonderwijs inhield, werd nu al vlug een soort «patronaat», dat nog wel enkele leeractiviteiten omvatte, maar vooral door het organiseren van gezelschapsspelen op zondagmiddag, probeerde de jeugd van de straat te houden. Dit was een evolutie die in heel het land was waar te nemen¹.

De Reningelstse zondagsschool was geen uitbinker in haar soort. Zij was eerder een typische vertegenwoordiger van dergelijke instellingen op het platteland. Wij willen dan ook met de beknopte reconstructie van haar geschiedenis en enkele detailbeschrijvingen en -analyses een bijdrage leveren tot de exemplarische studie van een onderwijsvorm die, in de XVIIIde en de XIXde eeuw in Vlaanderen frequent voorkwam maar waarover slechts weinig concreet longitudinaal onderzoek verricht werd.

1. W. VAN DIENDEREN, *De zondagsschool in België in de 19de eeuw. Een terreinverkenning*, (onuitg. licentiaatsverhandeling), Leuven, 1973, p. 225.

In de bedoeling van de «ontwerpers» was zij een vorm van kerkelijke leerplicht. Daar de school in het algemeen naar leerinhoud als naar geest een element was van de Contrareformatie², en dit tot in de XVIIIde eeuw bleef³, geldt dit ipso facto voor de zondagsschool, die door het episcopaat gezien werd als het veralgemeende catechisatieinstituut bij uitstek. Daarom zullen wij eerst de toestand van de geloofskennis onderzoeken alsook de algemene reglementeringen inzake onderwijs in de zondagsscholen, uitgevaardigd door de kerkelijke overheid. Onze aandacht gaat vooral uit naar het bisdom Ieper.

Voor de concrete situatie van de zondagsschool van Reningelst hadden wij het geluk te kunnen beschikken over archiefbronnen die praktisch de hele periode van 1645 tot 1880 omvatten⁴. Zij bevatten vooral veel gegevens van administratieve, financiële en materiële aard. Soms laten zij toe ook iets van de pedagogisch-didactische vormgeving beter te begrijpen.

De keuze van de beide grensjaartallen werd bepaald, enerzijds door het stichtingstestament van de eerste zondagse Catechismus in 1645, anderzijds door het bovengenoemde koninklijk besluit van 1880.

2. M. CLOET, *Het kerkelijk leven in een landelijke dekenij van Vlaanderen tijdens de XVIIe eeuw. Tielt van 1609 tot 1700*, (Universiteit te Leuven. Werken op het gebied van de geschiedenis en de filologie, 5e reeks, deel 4), Leuven, 1968, p. 420.

M. DE VROEDE, *Volksonderwijs en maatschappij in België en Nederland van de zeventiende tot het begin van de twintigste eeuw. - Bijdragen en Mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden*, 1977, p. 182-183.

3. M. DE VROEDE, *Van schoolmeester tot onderwijzer. De opleiding van de leerkrachten in België en Luxemburg van het eind van de 18de eeuw tot omstreeks 1842*. (Universiteit te Leuven. Werken op het gebied van de geschiedenis en de filologie, 5e reeks, deel 7), Leuven, 1970, p. 66.

4. PAROCHIEARCHIEF ST VEDASTUS. RENINGELST, verder afgekort als PAR. GEMEENTEARCHIEF. RENINGELST, verder afgekort als GAR. Reningelst, arr. Ieper, is sedert de fusies van gemeenten van 1.1.1977 deelgemeente van Poperinge. Eertijds behoorde het tot het bisdom Ieper en maakte altijd deel uit van de dekenij Poperinge.

§ 1. Geloofsonwetendheid en kerkelijk onderwijsbeleid in het bisdom Ieper⁵

Hoe groot de onwetendheid inzake geloofszaken in de XVIde eeuw was, is moeilijk in exacte termen uit te drukken. Ze heeft de verspreiding van de ideeën van de Reformatie aanzienlijk vergemakkelijkt⁶. Het ontstellend gebrek aan geloofskennis was geen lokaal verschijnsel, maar bedreigde de hele Westerse Christenheid. Dit gebrek was groter bij de armen dan bij andere bevolkingsgroepen en het was veelal erger op het platteland dan in de stad⁷. Heel dikwijls werd de godsdienstige onwetendheid gecompenseerd door allerlei praktijken die in de opvattingen van de Hervormers superstitie waren, of zij gaf aanleiding tot het reactiveren van menige verdoken heidense gewoonte⁸. Het kan niet geloochend worden dat de Kerk in gebreke was gebleven i.v.m. de catechisatie⁹ en aldus zelf medeverantwoordelijk was voor de snelle verspreiding van de Reformatie.

Weliswaar had de wereldlijke overheid een reeks plakكاتen en ordonnantiën uitgevaardigd¹⁰ betreffende de rechtgelovigheid van de schoolmeesters en het gebruik van goede boeken, doch deze konden slechts een mogelijk effect hebben bij die kinderen die reeds de school bezochten. Voor het verhelpen van de onwetendheid waren zij slechts van secundair belang.

5. Omdat er t.a.v. de kerkelijke onderrichtingen inzake zondagsscholen niets veranderde na het concordaat van 1801 noch na de herstructurering van de bisdommen in 1834 zal er geen speciale melding gemaakt worden van deze nieuwe kerkelijke indelingen.

6. Zie o.a. A. PRUVOST, *Ecoles dominicales en Belgique*, - *Collection de précis historiques*, VIII, 1859, p. 188-189.

7. J. DELUMEAU, *Un chemin d'histoire. Chrétienté et christianisme*, 1981, p. 7-8.

8. *Ibid.*, p. 51-79 ; p. 116-122.

9. *Ibid.*, p. 74.

10. O.a. plakكاتen van 1526 en 1546, ordonnantie van 1550, in *Tweeden druck van den eersten bouck der ordonnancien, Statuten, Edicten ende Placcaerten soo van weghen der Keyserlycke ende Koninghlyke Maiesteyten als heurlieden doorlughtighste voorsaeten ; graven ende graefseden van Vlaendren : nieuwelingsh vermeerdert met doorgaende marginale aenwysinghen en volkommentafel*, Gent, 1639, p. 106, 140, 168.

Het probleem was nochtans prangend. Het analfabetisme beïnvloedde duidelijk de wijze van catechiseren en herleidde die tot een mondeling lesverloop¹¹. Daaruit ontstond een vrij gebrekkige geloofskennis, met weinig steun van het geschreven woord, maar vooral veroorzaakt door het enorme schoolverzuim in het gewone dagonderwijs. Dit verzuim bestond zowel in het volledig wegblijven van school als in de korte duur en de onregelmatigheid van de scolarisatieperiode, dikwijls beperkt tot de wintermaanden.

Omdat de bestaande catechisatie absoluut ontoereikend was gaven de bisschoppen via de Synoden onderrichtingen om een onderwijsvorm te creëren die rekening zou houden met het grote schoolverzuim op de gewone weekdays.

Het Provinciaal Concilie van Mechelen besteedde in 1570 hieraan veel aandacht. Onder voorzitterschap van Rythovius¹², eerste bisschop van Ieper, werkte het een geheel van maatregelen uit die moesten gestalte geven aan nieuwe catechisatiepogingen¹³.

De bisschoppen gingen uit van de vaststelling dat arbeidsbezigheden verhinderden dat alle kinderen de gewone school bezochten en dat ook de ouders niet bekwaam waren ze zelf te onderwijzen. Daarom moest men op zon- en feestdagen alle kinderen bijeen brengen om ze de eerste beginselen van het geloof, het Onze Vader, het Symbolum en andere geloofszaken in de moedertaal te doen leren. De pastoors of kapelaans werden geacht de nodige uitleg te geven, aangepast aan de kinderen. Niettegenstaande de zondagsschool duidelijk als catechisatieinstelling gedacht werd, mocht toch ook het lezen en schrijven aangeleerd worden, wellicht als ondersteuning van de catechismuslessen. Jongens en meisjes moesten bij voorkeur gescheiden onderwezen worden, door geschikte mannen en vrouwen. Zo men geen geschikt lokaal had, mocht de kerk als school gebruikt worden.

11. J. DELUMEAU, *o.c.*, p. 128, 165.

12. Martinus Rythovius, *1511-†1583, bisschop van Ieper vanaf 1561.

13. *Statuta in synodis Episcopatus Yprensis et decreta per Rev. mos. Dominos Episcopos ejusdem reimpressa*, Antwerpen, 1673, verder afgekort als *Statuta*. Daarin opgenomen p. 175-179: *Extractum ex Concilio Provinciali Mechliniensi sub titulo DE SCHOLA DOMINICALI*.

In de opvatting van de bisschoppen moest het bijwonen van de zondagsschool een verplichting zijn. Bij nalatigheid zou de steun van de armentafel onttrokken worden. Om de maatregelen te voltooien werd de hulp van de wereldlijke overheid ingeroepen, b.v. voor het verbieden van allerlei bijeenkomsten en danspartijen die de jeugd van de zondagsschool zouden weghouden. Deze beschikkingen van het Mechelse Concilie van 1570 vormden als het ware de kerkelijke basiswetgeving waarop de zondagsscholen zouden gesticht en in stand gehouden worden tot het einde van de XIXde eeuw. In 1577 verwees de Synode van Ieper¹⁴ expliciet naar deze beschikkingen en voegde er heel weinig aan toe¹⁵. Ook in 1609 werd niets specifiek gewijzigd¹⁶.

Beide diocesane synodes beschouwden de zondagsschool als noodzakelijke vervangster van het gewone onderwijs en het is dan ook gerechtvaardigd te aanvaarden dat de catechetische inhoud en vormgeving die gold voor de gewone school, evenzeer voorzien waren voor de zondagsschool.

De wereldlijke overheid bekrachtigde de bisschoppelijke beslissingen door instructies en plakkaten. Zo verordende Alexander Farnese in 1580 dat in elk dorp zowel een gewone als een zondagsschool gratis onderwijs moest verstrekken¹⁷. In een plakkaat van 1608 bevelen de aartshertogen Albrecht en Isabella uitdrukkelijk het oprichten van zondagsscholen, daar waar het nog niet gebeurd was¹⁸. De plaatselijke overheden moesten de bis-

14. *Statuta*, p. 139-143.

15. Werden voorgeschreven : Onze Vader, Weesgegroet, de geloofsartikelen, de geboden van God en de Kerk, de biecht.

16. *Statuta*, p. 210-213.

17. FONTAINE DE RESBECQ, *Histoire de l'enseignement primaire avant 1789 dans les communes qui ont formé le département du Nord*, Rijsel, Parijs, 1878, p. 29.

18. *Tweeden plaetaetbouck inhoudende diversche Ordonnantiën, Edicten ende Placaeten van de Conincklicke Ma. ten ende haere deurluchtighe Hoocheden, Graven van Vlaendren, Metsgaeders van heurliederden Provinciaelen Raede aldaer, ghepubliceert inden voorghenomden Lande van Vlaenderen t' zedert den jaere vyfthien hondert t' zestich tot ende metten jaere zesthien hondert neghenentwintich*, Gent, 1609, p. 128.

schoppen hierbij helpen, alsook bij het innen van gelden bestemd zowel voor de oprichting als tot salaris van schoolmeesters en -meesteressen.

Na de vergadering van de dekens van het bisdom Ieper op 2 en 3 oktober 1630, vaardigde bisschop Chamberlain¹⁹ nieuwe statuten uit, waarin een hoofdstuk over de scholen onder de titel *De Scholis et Catechismo*²⁰. In de 31 paragrafen van dit hoofdstuk werd nergens de term *schola dominicalis* vermeld. Er werd echter zeer uitvoerig ingegaan op zowel de inhoud van de catechisatie als op de wijze waarop het catechismusonderricht moest georganiseerd en gegeven worden. Deze richtlijnen zijn van uitzonderlijk belang omdat zij gedetailleerde informatie geven over de catechetische taak van de clerus²¹, alsook over de didactische opvattingen die het catechismusonderricht bepaalden in de vroege XVIIde eeuw.

Het hele hoofdstuk is doordrongen van het dominante belang van de onderrichting in vroomheid en goed gedrag. Lezen en schrijven zijn slechts ondergeschikt²².

De paragrafen I t.e.m. XVI brengen een aantal oude voorschriften in herinnering en schenken verder bijzonder veel aandacht aan vormen van uiterlijke vroomheid, zoals het kruisteken maken, knielen bij het kerkbezoek, enz. Ook onderrichtingen voor schoolmeesters die hun leerlingen naar de Catechismus begeleiden zijn erin vervat²³.

De paragrafen XVII en XVIII bevatten een aantal voorschriften voor de pastoors. Zij moeten één maal per maand de school bezoeken, het lezen en schrijven nagaan en de vroomheid controleren. Zij moeten ook een korte ondervraging houden over de

19. Georges Chamberlain, *1576-†1634, 6de bisschop van Ieper vanaf 1627.

20. *Statuta et Ordinata a Reverendissimo Domino, Episcopo Yprensi, in congregatione Decanorum suae Dioecesis, habita Ypris secunda et tertia Octobris M.DC.XXX*, - *Statuta*, p. 340-354.

21. P. DECLERCK, *De priesteropleiding in het bisdom Ieper (1626-1713)*, - *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis gesticht onder de benaming Société d'Emulation te Brugge*, deel CV, jaar 1968, Brugge, 1969, p. 49.

22. *Statuta*, p. 345.

23. *Statuta*, p. 340-346.

eerste geloofsbeginselen, de gebeden en het biechten en ook werven voor de Catechismus en de volgende catechismuslessen aankondigen. Zij moeten lijsten aanleggen van die kinderen die bekwaam zijn de Catechismus te volgen. Zij moeten onderscheid maken tussen schoolgangers en niet-schoolgangers en deze lijsten indelen per wijk en familie²⁴.

Voor al de paragrafen XXIII t.e.m. XXVII bevatten een schat aan didactische voorschriften voor de Catechismus²⁵ waarin voorgeschreven boeken moeten gebruikt worden²⁶.

Een catechismusles bevat best drie delen. In een eerste deel wordt het kruisteken gemaakt en de voornaamste gebeden opgezegd. De catechist ondervraagt over de grondbeginselen en geeft uitleg en hulp om te antwoorden aan wie het niet kan. Hij zal ook bijzondere aandacht besteden aan de onkundigen en niet-schoolgangers. Dit duurt ongeveer een kwartier. In een tweede deel organiseert hij wederzijdse bevraging van een les of gedeelte ervan door verschillende leerlingengruppen. Van tijd tot tijd zal hij enkele antwoorden kort herhalen en uitleggen.

Het derde lesgedeelte is het voornaamste: de catechist geeft uitvoeriger uitleg. Die zal hij voorbereiden door voor zichzelf korte vraagjes met antwoord te formuleren en te illustreren met voorbeelden en gelijkenissen. Eenmaal op deze manier voorbereid, zal hij dezelfde vraagjes stellen aan de leerlingen, te beginnen bij de meest geïnteresseerden. De schuchteren en vreesachtigen zal hij helpen en met een woord stimuleren tot het goede antwoord. Soms zal hij antwoorden helpen vervolledigen en herhalen. Wanneer een kind toont dat het enigszins begrijpt, dan zal hij het feliciteren. Hij zal rekening houden met de geschiktheid van de leerlingen, vooral ook met degenen die minder knap zijn van verstand of geheugen. Op het einde zal hij een les aanduiden voor de volgende Catechismus. In grotere lokaliteiten kan een plechtige catechismuswedstrijd met prijsuitdeling gehouden worden in aanwezigheid van de wereldlijke overheid.

24. *Statuta*, p. 346-347.

25. *Statuta*, p. 349-352. Met bijzondere dank aan dhr. Daniël Herman, lic. Klass., die zorgde voor een nauwkeurige vertaling van deze paragrafen.

26. De belangrijkste schoolboeken zijn: *ABC oft Beghinsel der Wijsheydt* en de Mechelse catechismus. Zie *Statuta*, p. 342.

De paragrafen XXVIII tot XXXI bevatten vooral vermaningen t.a.v. de zware verantwoordelijkheid van de parochiepriesters voor het catechismusonderricht²⁷.

De onderwijsvoorschriften illustreren een aantal pedagogisch-didactische opvattingen van de auteurs. Vanuit de gememoriseerde tekst moet eerst eenvoudige, later meer gedetailleerde uitleg en commentaar gegeven worden. Bij deze *concentrische behandeling* moet aandacht geschonken worden aan alle kinderen, ook de meest onwetende. Men mag geen overdreven eisen stellen, maar zich *aanpassen aan de bekwaamheid* van de individuele leerling. Deze *differentiële aanpak* mag echter niet verhinderen dat een stuk *kernleerstof* door iedereen moet verworven worden: de gebeden en eerste geloofsbeginzelen. De catechist moet de leerstof in *kleine stapjes* indelen en *concretiseren* door voorbeeld en gelijkenis. Door *bemoediging* en *hulp* bij het antwoorden zal hij de zwakste leerlingen stimuleren²⁸.

Hebben deze goed doordachte pedagogische voorschriften alsook de synodale richtlijnen van de XVIIde eeuw de toestand van de geloofskennis verbeterd? Werden de ouders beter gemotiveerd of gedwongen hun kinderen naar de zondagse Catechismus of zondagsschool te zenden? Waren de leerresultaten beter?

Het ontbreken van de term *schola dominicalis* in de onderrichtingen van 1630 zou er kunnen op wijzen dat het oprichten van dergelijke scholen een mislukking was. Er is echter niet zoveel verschil tussen zondagsschool en zondagse Catechismus²⁹. Misschien alleen maar het ontbreken in de Catechismus van lees- en schrijfonderricht en de prijsuitdelingen.

Concrete getuigenissen over de toestand op het platteland m.b.t. de resultaten van de catechisatie in het bisdom Ieper zijn echter vrij schaars. Zo noteert pastoor Vandendorpe van Nieuwkerke³⁰

27. *Statuta*, p. 352-354.

28. Voor deze samenvatting gebruiken we een aantal vaktermen uit de hedendaagse onderwijskunde.

29. T. MORREN, *Het onderwijs in het decanaat Diest tijdens de 17de eeuw*, (Belgisch Centrum voor Landelijke Geschiedenis, Publicatie nr. 62), Leuven, 1981, p. 74-75.

30. Nieuwkerke, arr. Ieper. Nu deelgemeente van Heuvelland.

een bestraffende maatregel van de Wet in 1616 : een boete van 9 s . par. voor iedere keer dat kinderen niet naar de zondagse Catechismus gaan³¹. Voor 1637 vermeldt hij een positieve maatregel : 6 penningen par. aan elk kind dat naar de Catechismus gaat³². Maar voor 1643 schrijft hij dat de sermoenen weinig uit-haalden omdat de mensen «ongeleert waeren in de beginselen van onsen h. godsdienst», zodat de Wet het bijwonen van de Catechismus weer onder dwang moest bevelen : onthouden van de armensteun voor de arme kinderen en een boete van 10 s. par. voor de rijken³³.

Ook in het meer stedelijke Poperinge besliste de Magistraat op 20 oktober 1663 tot het oprichten van een zondagsschool voor de arme jeugd met als dwangmaatregel het onthouden van de armensteun³⁴. Goed functionerend zondagsonderwijs bestond dus ook daar niet.

Zowat overal zal de toestand ongeveer dezelfde geweest zijn. Bij het begin van de XVIIde eeuw werd het catechismusonderwijs nog verwaarloosd. Het verbeterde echter beduidend in de 2de helft van de eeuw³⁵. Echte zondagsscholen bleven echter nog een zeldzaamheid³⁶. Uit de visitatieverslagen van bisschop Delvaux³⁷ blijkt, dat in de eerste helft van de XVIIIde eeuw in het bisdom Ieper in twee derde van de parochies elke zondag Catechismus wordt gehouden. In ongeveer één derde gebeurt dit om de veertien dagen afwisselend met de preek en slechts in een paar parochies is er noch preek, noch Catechismus³⁸. In de de-

31. *Het Handboek van P.J. Vandendorpe, pastoor van Nieuwkerke (°1730-†1806)*, Uitg. Jozef Geldhof, Brugge, 1974, p. 52.

32. *Ibid.*, p. 56.

33. *Ibid.*, p. 60.

34. STADSARCHIEF. POPERINGE, *Resolutiën van 1631-1665* : «... van nu voorts...».

35. M. CLOET, *o.c.*, p. 396.

36. T. MORREN, *o.c.*, p. 73 ; M. CLOET, *o.c.*, p. 410.

37. Willem Delvaux, °1681-†1761, 16de bisschop van Ieper vanaf 1730.

38. A. VAN CLOOSTER, *Aspecten van het kerkelijk leven in het Bisdom Ieper tijdens het Episcopaat van Willem Delvaux (1732-1761)*, - *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis gesticht onder de benaming Société d'Emulation te Brugge*, jaar 1974, afl. 3-4, Brugge, 1974, p. 224.

kenij Poperinge was er in 1706 nog geen enkele zondagsschool³⁹ en in 11 van de 16 plattelandsparochies werd regelmatig catechismusonderricht gegeven door de pastoor of onderpastoor.

Over de kwaliteit van het onderricht en de leerresultaten is echter zo goed als niets geweten.

Het analfabetisme bleef groot. In drie plattelandsparochies van de dekenij Poperinge - Boeschepe, Godewaersvelde en Houtkerke⁴⁰ — werden van 1750 tot 1790 op een totaal van 1066 huwelijksakten er 481 (45 %) ondertekend door de bruidegom, echter slechts 300 (28 %) door de bruid⁴¹. En voor 1785 vermeldt Vandebroeke slechts 52,8 % geletterden in het Ieperse⁴². Ook voor het herhalen, oprispen en inoefenen van de catechismus zullen vele kinderen de steun van het geschreven woord hebben moeten missen⁴³ of slechts onvolledig hebben kunnen doen functioneren.

In de loop van de XVIIIde eeuw deed zich een belangrijke kentering voor in de catechisatie op het Zuid-Westvlaamse platteland: er kwamen «echte» zondagsscholen tot stand, begiftigd met belangrijke fundatiekapitalen. In speciale lokalen werd, naast de catechismusles, vaak ook onderwezen in lezen (en schrijven) en vrome leken speelden hierbij een voorname rol.

De fundaties maakten het mogelijk prijsuitdelingen in te richten, die zowel stimulans tot bijwoning als uiting van liefdadig paternalisme waren. In de XIXde eeuw zal dit nog toenemen⁴⁴. In 1768 verscheen de *Instructio Pastoralis* van bisschop de Wavrans⁴⁵, waarvan de paragrafen LII en LIII handelden over de *schola dominicalis*⁴⁶. Na bijna twee eeuwen herhaalde deze in-

39. DEKENIJARCHIEF. POPERINGE (verder afgekort als DAP.), *Visitatioes decanales 1706*, register 84/2.

40. Nu Franse gemeenten, département du Nord.

41. FONTAINE DE RESBECQ, *o.c.*, p. 209.

42. C. VANDENBROEKE, *Sociale geschiedenis van het Vlaamse volk*, Beveren, Nijmegen, 1981, p. 272.

43. J. DELUMEAU, *o.c.*, p. 128.

44. W. VAN DIENDEREN, *o.c.*, p. 34.

45. Felix de Wavrans, °1714-†1784, 17de bisschop van Ieper vanaf 1762.

46. *Instructio pastoralis reverendissimi ac illustrissimi domini, Domini Episcopi Iprensi*, Ieper, 1768, p. 62-64.

structie praktisch ongewijzigd alle voorschriften van het Provinciaal Concilie van Mechelen van 1570. Bisschop de Wavrans wilde trouwens ook andere verwaarloosde of achterhaalde voorschriften terug invoeren, zoals de geloofsbelijdenis van de schoolmeesters.

Deze *Instructio* heeft niet onmiddellijk nieuwe zondagsscholen doen ontstaan maar veeleer de bestaande oude reglementering weer willen in voege brengen nu op enkele plaatsen dergelijke scholen tot stand gekomen waren, o.a. «De Looie» te Ieper in 1721⁴⁷, de zondagsschool van Reningelst in 1754⁴⁸ en deze van Proven in 1762⁴⁹. In 1769 waren er in de dekenij Poperinghe op 16 plattelandsparochies, 7 parochies met een zondagsschool en 5 met een zondagse Catechismus⁵⁰. Door de *Instructio* werd vermoedelijk het schenken van fundatiekapitalen wel gestimuleerd.

Met de Franse Revolutie stopte de werking van de zondagsscholen maar de fundaties bleven bestaan, zodat vanaf het begin van de XIXde eeuw het onderricht weer op gang kwam. Onveranderd bleef men aanvaarden dat kinderen door werk belet waren naar de school te komen en dus maar 's zondags moesten geleerd worden. Op 25 januari 1832 verklaarde De Haerne in de Kamer van Volksvertegenwoordigers: «Ces écoles suppléent merveilleusement aux écoles journalières, en ce qu'une foule d'enfants des deux sexes, qui ne peuvent trouver le temps de s'instruire dans la semaine à cause du travail au quel ils doivent se livrer pour gagner leur pain, passent agréablement le dimanche en apprenant à lire et à écrire, et en s'instruisant dans la religion»⁵¹.

47. H. COLPAERT, *Korte geschiedenis van het lager onderwijs in Yper, Ieper*, 1901, p. 75.

48. PAR., *Register der Zondagschool, Reglement, Brieven, etc.*, register nr. 14, p. 1.

49. D. DE HAERNE, *Tableau de la charité chrétienne en Belgique*, Brussel, 1858, annexe G3.

50. DAP., *Visitationes decanales 1769*, register 81/1.

51. Geciteerd in J. KRAMP, *L'école dominicale considérée comme base fondamentale du bonheur de la classe ouvrière*, Antwerpen, 1838, p. 71.

In 1856 hadden in de dekenij Poperinge 10 van de 14 plattelandsparochies een zondagsschool. In de dekenij Ieper was dit zo in 18 van de 19 parochies⁵². De Haerne bleef trouw aan zijn opvattingen van 1832⁵³, niettegenstaande de blijvende schrijvende ongeletterdheid midden de eeuw⁵⁴.

In de XIXde eeuw werden geen nieuwe kerkelijke richtlijnen meer uitgevaardigd i.v.m. de zondagsscholen. De mate van onderhuidse sociale beïnvloeding door het catechismusonderricht kan slechts vermoed worden⁵⁵.

De wereldlijke overheid ging zich met de zondagsscholen bemoeien in de onderwijswetten van 23.9.1842 en van 1.7.1879, echter slechts in zoverre zij als adultschool konden beschouwd worden en dus profaan onderricht verstrekten. De wet van 19.12.1864 wou het beheer van heel wat fundaties, met onderwijsdoeleinden gesticht, onder openbaar bestuur brengen, met de bedoeling deze te laïciseren⁵⁶. De zondagsscholen verloren hun financiële onderbouw en zelfstandigheid en werden ernstig in hun werking — vooral de prijsuitdelingen — geremd. Ze hielden op te bestaan als autonome kerkelijke instellingen met specifieke catechisatieopdracht. Trouwens, door de toenemende scolarisatie en door het tot stand komen van veel kloostergemeenschappen met onderwijswerking in de plattelandsdorpen, was hun opdracht, vooral wat het profane leren betreft, voor het grootste deel gereduceerd tot herhalingsleren. Noch de «patronaten» noch de «lering» kunnen als opvolgers of vervangers van de zondagsschool doorgaan.

52. D. DE HAERNE, *o.c.*, annexe G3 en G4. Het aantal parochies is gewijzigd door herstructurering van de bisdommen.

53. D. DE HAERNE, *o.c.*, p. 68.

54. J. NEUVILLE, *L'Evolution des relations industrielles*, Tome 1, *L'Avènement du système des relations collectives*, Brussel, 1976, geciteerd door M. DE PAEPE, *Kwantitatieve analyse van de Belgische Lagere School (1830-1911)*, - *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, X, 1979, 1-2, p. 49.

55. C. VANDENBROEKE, *o.c.*, p. 280.

56. L. DEVLOO, *De «Lamotteschool» en de fricadellenoorlog*, - *De Boekboom*, V, (1962), p. 277.

De zondagsschool, waarvan wij de kerkelijke reglementering nagingen, was duidelijk een typische onderwijsvorm met overwegend catechetische bedoelingen en waarin het lees- en schrijfderricht van secundair belang waren. Gedurende de XVIIde, XVIIIde en XIXde eeuw heeft deze instelling gefunctioneerd zonder enig specifiek emancipatorisch onderwijsdoel, dat in de bedoelingen van het episcopaat niet ingecalculleerd was. De oprichting als fundatie, het kerkelijk beheer, de werking in een speciaal lokaal, de hulp van leken en de regelmatige prijsuitdelingen zijn belangrijke te bestuderen aspecten.

§ 2. Chronologisch verhaal van Catechismus en Zondagsschool te Reningelst

In de troebele tweede helft van de XVIde eeuw hadden de Reformatieideeën veel aanhangers in Reningelst⁵⁷. Na de uitmoording van de Reningelstse geestelijkheid op 12 januari 1568 duurde het tot 1574 voor er een nieuwe pastoor kwam. De kerk werd in 1583 door Ieperse Geuzen afgebrand en slechts in het begin van de XVIIde eeuw herbouwd.⁵⁸ Het moet ons dan ook niet verwonderen dat er van systematisch georganiseerd catechismusonderricht in de zin van de bisschoppelijke onderrichtingen aanvankelijk niets terecht kwam. Dit gold trouwens voor heel de streek⁵⁹.

In een vrij ingewikkeld testament van 28 maart 1645 schenkt pastoor Petrus Van Houcke⁶⁰, onder bepaalde voorwaarden, zijn

57. Zie vooral : E. DE COUSSEMAKER, *Troubles religieux au XVIe siècle dans la Flandre maritime*, Brugge, 1876 ; A. VERHEYDEN, *Le Conseil des Troubles. Liste des condamnés (1567-1573)*, Brussel, 1961 ; J. OPDEDRINCK, *Poperinghe en omstreken tijdens de godsdienstberoerten der XVIe eeuw of den geuzentijd*, Brugge, 1898.

58. D. MASURE, *12 januari 1568, 400 jaar geleden stierven de drie priesters van Reningelst*, - *Iepers Kwartier*, 4de jrg., nr. 1, 1968, p. 13, 21, 23.

59. P. DECLERCK, *De priesteropleiding in het bisdom Ieper (1565-1626)*, - *Handelingen van het genootschap voor geschiedenis, gesticht onder de benaming Société d'Emulation te Brugge*, dl. C, jaar 1963, afl. 1-3, Brugge, 1963, p. 51.

60. Petrus Van Houcke, pastoor van Reningelst van 1638 tot aan zijn dood, 7.11.1645.

goederen aan de armen van de parochies Hondeghem en Reningelst. Eén van deze voorwaarden is het inrichten, in beide parochies, van catechismusonderricht op zon- en feestdagen op een vooraf bepaald uur⁶¹. Op 3 november 1645 wijzigt de pastoor zijn testament⁶² en schrapt de bepalingen betreffende de Catechismus te Hondeghem ten voordele van Reningelst. Als testamentuitvoerder stelt hij Joos François Bulteel, heer van Reningelst, aan in de plaats van Henricus Van Rouveroy, pastoor van Belle. Vier dagen later sterft Van Houcke en tot in 1669 wordt getwist tussen erfgenamen en testamentuitvoerder. Eindelijk kan op 27 maart 1669 bevel gegeven worden de zondagse Catechismus in te richten. Vanaf 1673 tot 1685 wordt dan jaarlijks 60 lb. par. betaald aan de kapelaan die het onderricht verzorgt. Volgens een notitie van pastoor Ghery⁶³ in het *Liber memorialis* gebeurt dit tot 1703, jaar waarin overeengekomen wordt dat de pastoor de zondagse Catechismus zal leiden en dit voor 30 lb. par. per jaar⁶⁴. Ghery noteert achteraf dat hij goed weet dat de pastoor als eerste de plicht van catechiseren heeft, maar dat hij dit niet verlangt te doen, gezien hij naast zijn pastorale inkomsten ook nog goederen heeft uit het ouderlijk erfdeel waarvan hij rijkelijk kan leven^{64a}.

Van deze overeenkomst van 1703 kwam niet veel terecht. Bij de aanstelling van kapelaan J. B. Van Moerkerke in 1704 wordt overeengekomen dat hij catechismus aan de arme kinderen zal geven op zondag tussen de vroegmis en de hoogmis en daarvoor zal betaald worden uit de goederen van de fundatie Van Houcke⁶⁵. Van enige uitdeling van prijzen aan de armen, voor-

61. PAR., *Liber memorialis*, f° 35-38, copie van de testamenten door pastoor Ghery.

62. *Ibid.*: «sieck liggheende te bedde, nemaer syn verstandt memorie ende sinen wel hebbende...».

63. Jozef Ghery, pastoor van Reningelst 1713-1732.

64. PAR., *Liber memorialis*, f° 41.

64a. *Ibid.*: «Certum est pastoris primario debere esse concionari catechizari etc sed ego hoc non quesivi facere, qa. preter meam curam habeo honesta bona ex parte parentum ex quibus vivo laute».

65. PAR., Doos I, nr. 14 : een beschadigd uittreksel uit het resolutieboek van de parochie Reningelst.

zien in het testament, is echter geen spoor meer te ontdekken. Vermoedelijk wordt het catechismusonderwijs met wisselend succes nu verder door de kapelaans verzorgd⁶⁶.

Rond 1750 gaat dit echter veranderen. Aan de straat die leidt van Reningelst naar Vlamertinge, in de nabijheid van de kerk, wonen samen met hun vader, de gezusters Fornier⁶⁷. Deze vijf godvruchtige juffrouwen hebben als geestelijke leidsman de Ieperse priester Joseph Walwein⁶⁸. Deze beslist op 22 juli 1754 aan het noordeinde (achterkant) van het huis Fornier een kamer te bouwen «om voor altijd gebruyckt te worden tot eene zondagseschole om aldaer gratis te doen leeren ende onderwijzen de aarme kinderen»⁶⁹. Op 2 oktober 1754 bezorgt hij aan de gezusters Fornier een gedetailleerde leefregel⁷⁰ en op 8 oktober dateert hij een geheel van voorschriften voor het lesgeven in de zondagschool, profane activiteiten als lezen inbegrepen⁷¹. Hij plaatst de school onder de hoede van O.L. Vrouw Onbevlekt.

De pas gestichte zondagsschool heeft nu wel een afzonderlijk lokaal, maar beschikt niet over vaste inkomsten. Eén enkele gift van 2 lb. gr. Vlaams door Christine Carton bij haar testament van 9 oktober 1758 kan een prijsuitdeling in het vooruitzicht stellen⁷².

Om een nog hechtere gemeenschap te vormen schenken de zusters Fornier al hun goederen aan elkaar bij akte van 27 november 1758⁷³.

66. DAP., *Registrum continens Status Decanatus Poperingensis*, register 84/2, f° 44 : Kapelaan J.B. de la Houssoye geeft catechismusles in 1706 en dit wordt gedaan door kapelaan Franciscus Beseval in 1740.

67. Op de plaats van het huis Fornier staat de huidige pastorie, Pastoorstraat 9. De naam heeft twee schrijfwijzen : Fornier en Fournier.

68. PAR., *Register der Zondagschool*, register nr. 14, p. 2-19.

69. PAR., Doos I, nr. 42, los stuk.

70. PAR., *Register der Zondagschool*, register nr. 14, p. 2-19.

71. *Ibid.*, p. 33-40 : «Korte onderwys hoe de vrouwen hun sullen draegen ontrent de kynderen die aen hunnen slorge bevolen zyn».

72. PAR., Doos I, nr. 52.

73. GAR., Doos 550.28, bundel zondagsschool.

Nog altijd heeft de zondagsschool geen vaste en eigen financiële middelen. Dit verandert als door akte van 11 maart 1761 de president van het Ieperse seminarie, kanunnik F. Proventier⁷⁴ aan pastoor Deconinck⁷⁵ een som van 169.10.5. lb. gr. Vlaams overhandigt. Deze som is een gift van de vroegere pastoor van Merris^{75a}, wijlen Joris Devos, afkomstig van Reningelst. Met 150 lb. Vl. moet een rente aangelegd worden om met de opbrengst ervan de nodige leerboeken voor de zondagsschool te kopen en uit te delen. Met 19.10.5 lb. samen met het jaarlijkse overschot van de rente kan men kleren en lijnwaad kopen voor de prijsuitdeling⁷⁶. Vanaf 1762 tot 1781 worden regelmatig aankopen van kleren en één keer van boeken ingeschreven in de rekeningen van de school⁷⁷. Van 1776 tot 1780 ontvangen de Forniers jaarlijks de volledige opbrengst van de rente, 7 1/2 Franse kroonstukken, om er prijzen mee te kopen^{77a}.

Nu verhoogt het kapitaalbezit van de zondagsschool zeer vlug. Op 13 augustus 1780 schenkt kanunnik Mazeman⁷⁸ 200 lb. gr. Vlaams. Deze schenking bekrachtigt hij op 7 januari 1784⁷⁹. In 1782 worden 4533 lb. 10s. par. geboekt⁸⁰ geschonken door de stichter Walwein bij testament van 21 juli 1778⁸¹, samen met nog 200 lb. gr. Vlaams.

Beide «fundateurs» doen de schenkingen vooral met het oog op het kopen van boeken en prijzen. Walwein besteedt ook nog aandacht aan het gebouw en aan de vervanging van de gezusters Fournier na hun dood. Het beheer en toezicht worden door beiden toevertrouwd hoofdzakelijk aan de kerkelijke, maar ook

74. F. J. F. Proventier, *Poperinge 1699-†1771.

75. Frans Deconinck, pastoor van Reningelst 1747-1780.

75a. Merris, nu Noord-Frankrijk, département du Nord, arr. Duinkerke.

76. GAR., Doos 550.28, bundel zondagsschool.

77. PAR., *Eersten Register der Zondagschool*, register nr. 7.

77a. 1 Frans kroonstuk = 9 lb. 12 s. par.

78. Ignatius Mazeman, *1736-†1795.

79. GAR., Doos, 550.28, bundel zondagsschool.

80. PAR., *Eersten Register der Zondagschool*, register nr. 7, rekening 1782.

81. GAR., Doos 550.28, bundel zondagsschool.

aan de wereldlijke overheid. In 1782 boekt men nog een gift van 100 gulden geschonken door Marie Catharine Houvenaghel bij testament van 11 september 1770⁸². Ook deze som moet besteed worden voor de aankoop van kleren als prijzen, net zoals de opbrengst van een rente van 50 lb. gr. Vlaams⁸³ door een onbekende weldoener geschonken op 10 december 1785 door bemiddeling van notaris De Baenst uit Poperinge en overhandigd aan pastoor Van Alstein⁸⁴.

Dank zij deze renten en giften kunnen de aankopen van kleren opgedreven worden. De rekeningen vermelden vanaf 1782 ook regelmatig aankopen van boeken.

Ondertussen hadden in 1779 en 1784 de gezusters Fournier hun wederzijdse schenking vernieuwd en er ook hun twee neven Debroer bij betrokken. In 1784 zijn er zes schoolvrouwen⁸⁵. Zij verbouwen hun huis in 1783-1784 en in dezelfde periode bouwt pastoor Van Alstein een nieuwe zondagsschool, dit keer aan de straatkant, tussen het huis van de Fourniers en het huis bewoond door kapelaan Bouchout⁸⁶. Om de kosten te drukken laat hij oude materialen gebruiken van een afgebroken huis, eigendom van de Fourniers⁸⁷. De zondagsschool beschikt nu over een samenhangend complex. Het bestaat uit het woonhuis van de Fourniers⁸⁸ en de eigenlijke zondagsschool bestaande uit gang, winkel, «vaute», kelder, twee klassen, verschillende kamers op de zolder en een houtbergplaats⁸⁹.

Op de vooravond van de Franse Revolutie beschikt de zondagsschool van Reningelst over een vrij groot kapitaal van 750 lb. gr.

82. PAR., Doos III, niet genummerd stuk.

83. PAR., Doos III, nr. 86.

84. L. G. Van Alstein, pastoor van Reningelst 1781-1801.

85. Marie-Pieternele Fournier was overleden vóór 1784.

86. Op dezelfde plaats staat nog altijd het gebouw, na de 1ste wereldoorlog heropgebouwd, dat door bejaarde Reningelstenaren als «'t Schooltje» genoemd wordt. Een jaarschrift in de voorgevel luidt: IN T JAER ALS DIT DEEL VOOR SCHOLE GEBOUWT WIERD (1784).

87. PAR., Doos I, nr. 45.

88. GAR., Doos 550.28, bundel zondagsschool.

89. PAR., Doos II, nr. 24.

Vlaams met een jaarlijkse opbrengst van 30 lb. gr. Vlaams⁹⁰. De gebouwen zijn vernieuwd en de schoolvrouwen verstrekken onderricht op zon- en feestdagen, vermoedelijk ook op weekdays zoals gevraagd door kanunnik Mazeman. Gedurende de moeilijke tijden van de vreemde bezetting worden de kapitalen verder beheerd. De uitgaven lopen echter tot bijna niets terug en in de jaren 1793 tot 1800 is er geen prijsuitdeling meer. Vanaf 1794 worden ook geen boeken meer gekocht⁹¹.

Tot nog toe hadden de pastoors het beheer van de financiële middelen en de boekhouding zelf gedaan. In 1807 wordt echter een ontvanger aangesteld.

De kleine commune Fornier-Debroer sterft uit⁹² en bij de dood van de langstlevende, Anne Clare Debroer in 1814, blijft het gebouw waarschijnlijk onbewoond tot in 1825, jaar waarin Barbara Van Houplinus en Anna Vanwinsberghe in de zondagsschool komen wonen⁹³. Samen met andere bereidwillige vrouwen verzorgen zij er de traditionele zondagsschoolactiviteiten. Ook in de week houden zij school. Rond 1854 gaan zij tot aan hun dood in een nabijgelegen huis wonen⁹⁴.

Het gebouw blijft leeg staan tot in 1856 de nieuwaangekomen religieuzen⁹⁵ het gebruiken als zondagsschool, maar ook in de week als bewaarschool en kantwerkschool⁹⁶.

Ondertussen is ook de financiële toestand geëvolueerd. Door de tijdsomstandigheden is gedurende de Franse bezetting ongeveer 14 % van het kapitaal zoek geraakt. De school bezit nu nog

90. GAR., Doos 550.28, bundel zondagsschool, overzicht door pastoor Van Alstein, 10 mei 1787.

91. PAR., *Eersten Register der Zondagsschool*, register nr. 7, rekeningen 1793-1801.

92. Van 1794 tot 1814.

93. RIJKSARCHIEF BRUGGE, *Modern Archief*, 2de reeks, nr. 9661. Verslag van inspecteur B. Vander Stichele.

94. GAR., *Bevolkingsregister 1846-1866*, dl. II, blz. 188 : Van Houplines sterft in 1855, Vanwinsberghe in 1858.

95. Zusters van Merkem.

96. Later zullen zij ook nog het gebouw van de oude gemeenteschool gebruiken in de onmiddellijke nabijheid.

7074,85 fr.⁹⁷. Door opeenvolgende schenkingen en testamenten⁹⁸ wordt dit basiskapitaal in de periode 1821 - 1845 verhoogd tot 10.200 fr. Zuinig beheer en vlugge herbelegging van vrijgekomen kapitalen maken dat de school in 1879 een kapitaal van 12.200 fr. beheert⁹⁹, niettegenstaande het vervallen gebouw in 1870 helemaal verbouwd werd. In de regelmatige prijsuitdelingen worden kleren en devote boeken als prijzen geschonken. Sommige jaren zijn er ook koeken en prentjes bij¹⁰⁰.

Als einde 1844 blijkt dat de pastoor¹⁰¹ het beheer van de zondagsschool zal moeten delen met de burgemeester¹⁰² begint er een drukke en vinnige correspondentie tussen gemeentebestuur en pastoor. Deze laatste voelt zich volledig in het defensief gedrongen en gebruikt af en toe verwrongen argumenten om zich te verdedigen¹⁰³. Een koninklijk besluit van 13 oktober 1845 regelt dan toch het medebeheer door de burgemeester.

De nieuwe toestand zorgt nog voor enkele spanningen en wrijvingen, maar als in 1871 een nieuwe burgemeester¹⁰⁴ aantreedt, verloopt alles terug rimpelloos. Op 6 september 1874 brengt de gemeenteraad zelfs een negatief advies uit t.o.v. de toepassing van de wet van 19 december 1864¹⁰⁵ op de zondagsschool : er wordt besloten dat de artikelen van de wet niet van toepassing

97. GAR., Doos 550.28, bundel zondagsschool.

98. ID., P. Cuvelier, koster, 1000 fr. van 1821 tot 1827 ; M. Ployaert, 1100 fr. in 1822 ; J. Cousin, pastoor van Watou, 464 fr. in 1833 ; M. Onraet, 70 fr. in 1845.

99. ID.

100. PAR., *Register van Rekeninghe voor de Sondag-Schoole tot Reninghelst*, register nr. 3 ; GAR., Doos 550.28.

101. L. Boucquey, pastoor van Reningelst 1825-1853.

102. L. Huyghe-Deschodt, burgemeester 1830-1871.

103. PAR., Doos III. Hij verklaart o.a. dat door de fundatie Devos de pastoor de enige administrateur is, maar verzwijgt dat zowel Walwein als Mazeman rechten van medebeheer en toezicht toekenden aan de wereldlijke overheid.

104. L. Camerlynck-Dambre, burgemeester 1871-1896.

105. In art. 1 van de wet van 19 december 1864 wordt bepaald dat de giften ten voordele van het lager onderwijs van een gemeente geacht worden gedaan te zijn aan die gemeente.

zijn en dat de zondagsschool moet in stand gehouden worden en op dezelfde wijze bestuurd¹⁰⁶ als voorheen.

Er volgt dan nog wel enige briefwisseling rond deze zaak, tot het koninklijk besluit van 27 mei 1880 het beheer van de fundaties overdraagt aan het gemeentebestuur dat er in zitting van 15 september 1880¹⁰⁷ bezit van neemt. De zondagsschool houdt op een typisch kerkelijke instelling te zijn.

§ 3. Detailbeschrijving en -analyse van enkele belangrijke aspecten van de Reningelstse zondagsschool¹⁰⁸

1. De «fundateurs»¹⁰⁹

Wie op een of andere manier meehelpt om een stichting als de zondagsschool beter te doen werken en meer mogelijkheden te geven moet daartoe aangezet geweest zijn door een aantal motieven die persoonlijk sterk verschillen. Wellicht zijn een aantal externe factoren ook mede bepalend.

Een eerste groep «fundateurs» wordt gevormd door de geestelijkheid die van Reningelst afkomstig was of er gewerkt heeft.

Pastoor *Petrus Van Houcke* (1645) heeft op het einde van zijn leven een bijdrage willen leveren tot systematisch georganiseerd catechismusonderwijs. Was hij in dat opzicht nalatig geweest? De concrete aanwijzingen hiervoor zijn gering, maar de vrij grote wijzigingen aan zijn testament, gedaan op zijn sterfbed¹¹⁰, alsook de betwistingen achteraf laten vermoeden dat zijn testamentaire beschikkingen toch vrij onverwacht aankwamen.

106. Zoals bepaald in het K.B. van 13 oktober 1845.

107. GAR., *Register bestemd tot de inschrijving der beraedslagingen en processen-verbael der zittingen van den gemeente-Raed van Reningelst 18.5.1860-27.1.1886*, zitting van 15.9.1880.

108. Bronvermeldingen voor testamenten, schenkingen en giften, opgegeven in § 2, worden hier niet meer herhaald. Waar detailinformatie over Reningelst ontbreekt wordt in de mate van het mogelijke aangevuld met informatie over andere zondagsscholen uit de omgeving.

109. De jaartallen tussen haakjes verwijzen naar het jaar van akte of schenking.

110. De wijzigingen in het exclusieve voordeel van de Reningelstse gemeenschap alsook de verandering van testamentuitvoerder kunnen aanwijzingen zijn voor druk van buitenaf.

Joris Devos (1761), die in 1692 in Reningelst geboren was, werd pastoor in Merris¹¹¹ in 1733 en overleed er aldaar in 1759. Vóór zijn dood overhandigde hij een kapitaal aan de pastoor van Strazeele die het door bemiddeling van Kan. Proventier in Reningelst deed terecht komen. Van Joris Devos getuigde Vandendorpe¹¹², die zijn assistent in Merris geweest was, dat hij «den vermaerdsten metaphysicus van dit land» was.

Joannes Cousin (1833), geboren te Meteren in 1759¹¹³, was onderpastoor in Reningelst van 1792 tot 1807, waar hij zelfs in de periode 1798-1801 pastoor Van Alstein verving. Hij kwam in nauw contact met de leiding en het beheer van de zondagschool. In 1820 wordt hij pastoor van Watou, maar bij zijn ambtsneerlegging in 1833 doet hij nog een gift ten voordele van Reningelst.

Van Houcke, Devos en Cousin, drie geestelijken die met Reningelst nauwe banden hadden die hun persoonlijke motieven zeker bepaald hebben.

De tweede groep «fundateurs» omvat die «vrome» en bemiddelde parochianen die bij testament of gewone gift een som schonken aan de zondagschool vanuit liefdadig oogmerk met het doel prijzen aan de arme kinderen te kunnen geven. De schenkingen Carton (1758), Houvenaghel (1770), Cuvelier (1821-1827), Ployaert (1822) en Onraet (1845) horen hieronder thuis. Ook bij deze particuliere giften kunnen verschillende motieven dooreen meegespeeld hebben. Zowel het doen van goede werken als het veilig stellen van de eigen zielezaligheid kunnen in aanmerking genomen worden. Uit de akten blijkt geen grote belangstelling voor de intrinsieke waarde van het zondagsonderwijs. De aanbevelingen van de *Instructio pastoralis* van 1768¹¹⁴ hebben in de XVIIIde eeuw de geldelijke giften door Reningelstenaren maar weinig gestimuleerd. Slechts in de eerste helft van de XIXde eeuw noteren we enkele belangrijke giften van leken.

111. Merris, nu Noord-Frankrijk, behoorde vroeger tot het bisdom Ieper.

112. *Het Handboek van P.J. Vandendorpe...*, p. 76.

113. DAP., register 81/4.

114. *Instructio pastoralis...*, LIII, p. 63-64 : «*Media quib. Scholae Domin. de-beant promoveri*».

De derde en belangrijkste groep bestaat uit de eigenlijke «fundateurs»: Walwein (1778) en Mazeman (1784). Beide kanunniken van het Ieperse kathedraalkapittel hadden weinig of geen bindingen met de plaatselijke situatie in Reningelst. Hun motieven liggen dan ook op een ander vlak dan in de eerste en tweede groep.

Kanunnik Walwein¹¹⁵ was de eigenlijke stichter en had samen met de gezusters Fornier in 1754 het concrete onderwijs ingericht. Kanunnik Mazeman was de neef langs moederszijde van Kanunnik Proventier, die in Poperinge het «Weeuwhof» en het St.-Michielsgasthuis stichtte. Het was eveneens Proventier die in 1761 als tussenpersoon fungeerde bij de fundatie Devos. Mazeman begiftigde niet alleen de zondagsschool van Reningelst, maar was ook de eigenlijke stichter van die van Watou¹¹⁶. In Reningelst deed hij de schenking aan pastoor Maddens¹¹⁷. Deze stichtingen brengen ons alle bij een groep voorname Ieperse priesters die in de tweede helft van de XVIIIde eeuw aan de basis liggen van de oprichting van talrijke onderwijsinstellingen voor arme kinderen. Wellicht is kanunnik Van Roo¹¹⁸ in deze groep spil en bezieler geweest.

De leke-fundateurs schonken kapitalen die uitsluitend voor prijsuitdelingen bestemd waren. Bij de geestelijken ging de aandacht vooral uit naar de organisatie van het onderwijs. Van Houcke voorzag betaling van een jaargeld aan de catechist. Ook Walwein had dit voorzien voor de opvolgsters van de Forniers. Devos, Walwein en Mazeman voorzagen uitdrukkelijk de aankoop van

115. Walwein werd kanunnik in 1754.

116. DAP., register 83/4. Akte van 6 oktober 1784. De fundatie in Watou omvatte de eigendom van 60 roeden land en een kapitaal van 400 lb. gr. VI.

117. Karel Maddens, °Dadizele 1745 - †Moorslede 1793, licentiaat in de theologie (1767), professor aan het Seminarie te Ieper van 1772 tot 1780, pastoor van Reningelst van 1780 tot 1781, pastoor van Moorslede van 1781 tot 1793. Hij stichtte de Moorsleedse armenschool.

118. J. B. Van Roo, °Oostduinkerke 1716 - †Ieper 1798, kanunnik, thesaurier, penitencier, aartspriester. Bezieler o.a. van de Lamotte school te Ieper (1752) en geestelijk raadsman van de Kortrijkse priester J. B. Van Dale. Zie ook O. MUS, *Rijkdom en Armoede. Zeven eeuwen leven en werken te Ieper*, - *Prisma van de Geschiedenis van Ieper*, 1974, p. 16-17.

boeken en leermiddelen en vanuit hun praktische ervaring met de Reningelstse zondagsschool dachten Walwein en Cousin ook aan het onderhoud van het gebouw.

Het is opvallend dat vóór 1784 aan geen fundatieverplichtingen moest voldaan worden in tegenstelling met alle fundaties en giften vanaf 1784¹¹⁹. Uit de rekeningen blijkt dat vanaf 1795 bij het overlijden van Mazeman trouw aan deze verplichtingen werd voldaan tot in 1879.

De fundatieakten bevatten geen aanwijzingen dat één of ander heiligenleven de stichters van de Reningelstse zondagsschool beïnvloed heeft. De algemene context van de stichting lijkt ons in zijn liefdadig aspect toch beïnvloed door Vincentius à Paulo.

2. De schoolvrouwen en leerkrachten

De juffrouwen Fornier en Debroer die door opeenvolgende akten (1758, 1779, 1784) al hun roerende en onroerende goederen aan elkaar hadden geschonken, waren geestelijke dochters¹²⁰ die geloften hadden afgelegd doch verder in de wereld leefden onder leiding van hun geestelijke raadsman, kanunnik J. Walwein. Zij baatten een winkeltje uit en hielden zich vooral bezig met het naaien van kleren voor armendis en zondagsschool en met het borduren en herstellen van kerkornamenten. Van 1759 af zorgden zij ook voor het wassen en herstellen van het kerklinnen¹²¹.

Bij het bouwen van de zondagsschool in 1754 ontvingen zij van Walwein een gedetailleerde dagindeling met geestelijke wenken¹²² die hen moesten stimuleren tot een intens inwendig geestelijk leven met veel tijd voor meditatie, godvruchtige conversatie, uit-

119. Uitgezonderd de kleine gift Onraet (1845). Zie bijlage 1.

120. Zuid-Westvlaamse tijdschroniek uit de Oostenrijkse en Franse tijd 1761-1814. Het «Memoriael van Reninghelst» door koster P.L. Cuvelier, Uitg. J. De Smet, Assebroek, 1970, dl. 2, p. 179, 209.

121. PAR., *Kerkrekeningen*, bd. IV t.e.m. VIII.

122. PAR., register nr. 14, p. 2-19: «Reglement ofte godtvruchtigen dagh-wyser behelsende de dagelycksche oefeningen tot den eeuwigen dagh-loon, ende andere byvoegsels dienende tot de volmaecktheyd van onse vereeninge toegesonden door den seer eerweirdigen heere en Mre. Joseph Walwein canoninck van de Cathedrale tot Ippe opden 2 8bre 1754.

drukking van liefde tot God en geest van versterving en penitentie. Er werd echter wel gezorgd voor evenwicht: voldoende nachtrust, leven in gemeenschap met «aengenaeme conversatie», geen speciale lichamelijke kastijding zonder voorafgaandelijke toelating. De gedachte aan dood en oordeel moest nochtans het streven naar volmakter leven begeleiden.

Het werk in de zondagsschool — zowel les geven als onderhoud — presteerden zij gratis¹²³. Met Nieuwjaar kregen zij een luttele «beloning» van elk 8 stuivers.

Heeft Walwein in 1754 de intentie gehad een religieuze gemeenschap te doen ontstaan? Een aantal factoren laten dit vermoeden. Het schoolgebouwtje werd aangebouwd aan het huis Fornier, ook bij de nieuwbouw in 1784. De gezusters en neven wilden in gemeenschap van goederen leven en kregen een «leefregel» voorgeschreven. Deze regel bevatte duidelijke verwijzingen naar Franciscus van Sales, vooral i.v.m. de gehoorzaamheid. De school werd toegewijd aan O.L. Vrouw Onbevlekt¹²⁴. De bundel van de zondagsschool die berust in het gemeentearchief te Reningelst¹²⁵ bevat een gedetailleerde kloosterregel, gevoegd bij de schenkingsakte Fornier van 1784. Jammer genoeg draagt hij noch datum, noch auteursnaam, doch voortgaande op papiersoort, lettertype en taalvorm kan hij vermoedelijk in de tweede helft van de XVIIIe eeuw gesitueerd worden. Heeft de Franse revolutie het tot stand komen van een kloostergemeenschap in Reningelst verhinderd? Heeft het beleid van Jozef II een stichting afgeremd? Beide zijn zeer aanvaardbaar.

In 1784 had Mazeman voorgeschreven dat de pastoor de schoolvrouwen zou kiezen: welgeboren, eerlijke, bekwame, christelijke

123. Ook in de zondagsschool «De Looie» te Ieper werkten de schoolvrouwen gratis. Zie ARCHIEF O.C.M.W. IEPER, nr. 1458.

124. Zowel de verwijzing naar Franciscus van Sales als de toewijding aan O.L. Vrouw Onbevlekt zijn parallellen met de stichting van de Lamottegemeenschap te Ieper in 1752.

125. GAR., Doos 550.28, bundel zondagsschool: «*Plan van een huys tot Bewaeringhe ende christelycke opvoedinghe van aerme Dochters die in hunnen mindere jaeren in arme scholen hebben gewoont, en in de vreesse Godts syn beginnen opgroejen*».

en deugdame vrouwen, die zo mogelijk ook op de weekdagen school zouden houden om de kinderen van beide geslachten te onderwijzen in de «*christelike leerynge, goede zeden ende boucken volgens d'instructie pastoreel ofte Statuten van het bisdom van Ipre, moeten de knechtjens van de meyskens ghescheydentlyck gheleert worden*¹²⁶.

Pastoor Boucquey liet in 1825 twee bekenden, Barbara Van Houplines en Anna Vanwinsberghe uit Klerken, waar hij pastoor geweest was, overkomen naar Reningelst. Zij hadden onderwijservaring opgedaan in de Klerkense werkschool. In de zondagschool konden zij gratis wonen en daarbij ontvingen zij nog per jaar 20,88 fr. voor het onderhoud¹²⁷. De schoolvrouwen die hen hielpen ontvingen reeds van 1810 tot 1833 elk een half Frans kroonstuk en vanaf 1834 tot 1846 elk 3 fr. per jaar. Gemiddeld waren ze met z'n achten om de zondagse activiteiten te leiden.

Als na 1856 de kloosterzusters de leiding van de zondagsschool op zich namen, werden zij ook geholpen door een drietal mannen¹²⁸. Wat hun specifieke opdracht was kon niet achterhaald worden, maar in de rekeningen worden zij betiteld als *meesters*. Zij ontvingen 5 fr. per jaar en elk jaar werd hen bij de prijsuitdeling een *regal* aangeboden.

Vanaf 1873 stonden de Zusters alleen in voor het onderwijs en lieten zich daarvoor belonen met 160 fr. per jaar.

Merkwaardig is wel dat er vanwege de schoolmeesters van de dorpsschool weinig of geen aandacht werd besteed aan de zondagsschool. Slechts de hulponderwijzer Dinnequin werkt er enkele jaren^{129 130}.

126. *Instructio pastoralis*...

127. PAR., *Register van Rekeninghe voor de Sondag-schoole van Reninghelst*, register nr. 3, losse blaadjes. Het bedrag van 20,88 fr. is de opbrengst van het kapitaal van de fundatie Cousin tegen 4,5 %.

128. GAR., Doos 550.28, bundel zondagsschool. Livin Bequaert, °1851, zoon van een herbergier. Petrus Thery, °1815, kleermaker. Fideel Dinnequin, °1844, hulponderwijzer.

129. Slechts van 1865 tot 1867.

130. In de Ieperse zondagsschool «De Looie» verzorgden de stadsonderwijzers het onderricht in lezen en schrijven. Zie ARCHIEF O.C.M.W. IEPER, nrs. 1458 en 1462.

Pieter Cuvelier, die over het dorpsleven van Reningelst een overvloed van details verstrekt, vermeldt slechts op één plaats een prijsuitdeling met jaargetijde¹³¹. Over de leeractiviteiten echter geen woord. Zijn activiteiten als «fundateur» zullen wel zijn ijdelheid gestreeld hebben.

Parallel met de verbetering van het gewone onderwijs in de dorpschool stellen wij ook een toenemende deskundigheid vast bij het personeel van de zondagsschool. De Forniers konden slechts onderwijzen vanuit toewijding en goede wil. De juffrouwen Vanhouplines en Vanwinsberghe hadden echter reeds onderwijservaring opgedaan en verstrekten ook gewoon dagonderwijs en kantonderricht. De religieuzen hadden een gediplomeerde leerkracht in hun rangen.

3. Pedagogisch-didactische voorschriften

Twee maanden na de leefregel voor de schoolvrouwen, bezorgde Walwein op 8 oktober 1754 een geheel van pedagogisch-didactische richtlijnen voor het onderwijs in de zondagsschool¹³². Waar Mazeman dertig jaar later eigenlijk niets anders doet dan de *Instructio pastoralis* van de Wavrans kopiëren, heeft Walwein hier met veel gezond verstand onderrichtingen aan de schoolvrouwen. Omdat zij niet van een beroepspedagoog komen, maar eerder goed doordachte onderwijsregels zijn, enerzijds geput uit gangbare opvattingen van de XVIIIde eeuw, anderzijds door eigen observatie zijn geïnspireerd, geven we er hier een samenvatting van.

- a. De kinderen moeten leren met blijdschap en met het verlangen de leerstof goed te kennen of met verwachting van een kleine beloning.
- b. Als zij leren spellen of lezen moeten zij kunnen voldoen aan de eisen ; wees niet te veeleisend want de kinderen moeten het doel kunnen bereiken.
- c. Leer de kinderen eenvoudig uitkomen voor hun fouten.

131. *Zuid-Westvlaamse tijdschroniek...*, p. 59-60.

132. PAR., register nr. 14 : «Korte onderwys hoe de vrouwen hun sullen draegen ontrent de kynderen die aen hunnen sorge bevolen syn».

- d. Straf niet als je iets met «soetigheydt» kunt bereiken en straf zeker niet in een opwelling van woede ; dreig ook niet voortdurend. Straf alleen als je het kind hebt aangetoond wat je met goedheid hebt proberen te bereiken. Eén van de beste straffen is trouwens het onthouden van uiterlijke tekenen van genegenheid.
- e. Je mag het kind niet té zeer prijzen : dit verwekt hoogmoed. Om dit te voorkomen kan je het soms vragen stellen waarvan je vooraf weet dat het kind het antwoord zal schuldig blijven. Kinderen worden aangemoedigd door te laten zien welke vooruitgang zij maken ; maak ze jaloers van andere kinderen. Neem hun vreesachtigheid weg en negeer soms hun «bot-tigheyt» of fouten.
- f. Laat de kinderen op tijd spelen ; hou toezicht, zo leer je «ieders inborst» kennen en dikwijls groot kwaad voorkomen. Zorg dat de kinderen niet in slecht gezelschap komen.
- g. Doe de kinderen t.o.v. de menselijke onvolmaaktheid het groot geluk van de christelijke verlossing begrijpen : de Kerk, de sacramenten en de navolging van Christus.
- h. Spoor de kinderen aan om regelmatig naar de school te komen en stichtelijke boeken te lezen.

Niettegenstaande de «taaie» leerstof van de Mechelse Catechismus en van de moraliserende leesboekjes, illustreren deze onderwijsregels toch enige kindvriendelijke aanpak, althans in de intentie van de stichter Walwein.

Behoudens de typische trekjes, eigen aan de XVIIIde eeuwse moraal, lijken deze voorschriften verrassend modern. Zij passen wonderwel in de ideeën van Franciscus van Sales en kondigen opvattingen aan die later ook Don Bosco voor het volksonderwijs zullen inspireren.

Hetzelfde register van de zondagsschool bevat ook een korte biografie van de H. Josephus Calasantius die zich in Italië bekommerde om de arme kinderen en ze een kosteloos religieus en elementair onderricht gaf¹³³. Niet opgenomen in de fundatieak-

133. Zie ook H. J. I[PELING], art. *Calasanz, José de*, - *Standaard Encyclopedie voor opvoeding en onderwijs*, dl. 1, 1974, p. 263.

ten, verwijzen deze stukken toch naar een mogelijke inspiratiebron.

4. Boeken en leermiddelen

Boeken zijn belangrijk voor al wie onderwijs inricht. De fundaties Devos (1761), Walwein (1778) en Mazeman (1784) stipuleren dan ook uitdrukkelijk dat de opbrengst van de kapitalen eerst en vooral moet besteed worden voor de aankoop van leerboeken. Mazeman bepaalt daarbij nog dat de leerboeken in de school moeten bewaard worden. Daarnaast konden ook prijsboeken geschonken worden, samen met kleren en lijnwaad.

In een eerste periode 1762-1781 werden zeer weinig uitgaven voor schoolboeken gedaan. De oude boeken die in 1762 werden hersteld en gedeeltelijk vernieuwd, werden niet meer aangevuld noch vervangen. Geen enkel prijsboek werd aangekocht¹³⁴.

Rond 1781 krijgt de school nieuwe middelen. De kapitalen van de fundaties Mazeman en Walwein worden geboekt¹³⁵ en met de komst van de nieuwe pastoor Van Alstein krijgt de school nieuwe impulsen. De boekenaankopen worden opgedreven. Van 1782 tot 1791, voor een gemiddeld jaarlijks bedrag van 21 lb. par.¹³⁴ tegen een gemiddelde boekenprijs van 4 s. par.¹³⁶ betekende dit een jaarlijkse aankoop van een 100-tal werkjes, zowel leer- als prijsboeken.

Vanaf 1794 worden helemaal geen boeken meer gekocht. Na de woelige Franse jaren hervatten de boekenaankopen, maar de sterk gestegen prijzen reduceren de aantallen. Van 1816 tot 1825, voor een gemiddeld jaarlijks bedrag van 15 lb. par. tegen een

134. PAR., register nr. 7, rekeningen 1761-1813.

135. Cfr. *supra*, § 2.

136. Bedrag berekend uit de bewijsstukken bij de rekeningen van de zondagsschool «De Looie» te Ieper in ARCHIEF O.C.M.W. IEPER, nr. 1459, Bewijsstukken 1785. Deze gemiddelde prijsberekening is gerechtvaardigd omdat zij uitgevoerd werd op basis van jaaraankopen en er kon vastgesteld worden dat de grotere aankopen van goedkopere boekjes compensatorisch waren voor de kleinere aankopen van duurdere werkjes. De gemiddelde waarde werd weinig beïnvloed. Het blijft echter maar een benadering.

gemiddelde prijs van 14 s. 7 d. par.¹³⁷ worden de aankopen beperkt tot een 20-tal boekjes per jaar.

Geleidelijk aan stijgen de aankopen om in de periode 1864-1872 voor een gemiddeld jaarbedrag van 93 fr.¹³⁸ tegen een gemiddelde prijs van 1,15 fr.¹³⁹ een 80-tal werkjes te bedragen.

In de loop van de XIXde eeuw stijgt ook het relatief belang van de boekenaankopen t.o.v. de aankopen van kleren en lijnwaad. Tabel 1 geeft een overzicht van de procentuele verhouding van de boekenaankopen t.o.v. de klerenaankopen. Het stijgend aandeel van de boekenaankopen, met vooral de spectaculaire sprong omhoog in de laatste periode, kan gedeeltelijk verklaard worden door het grotere belang dat professionele leerkrachten — de kloosterzusters van Reningelst — hechtten aan meer leesmateriaal.

Tabel 1 : Procentueel aandeel van de boekenaankopen t.o.v. de klerenaankopen

1781-1790	13 %
1807-1810	6 %
1820-1830	13 %
1841-1842	18 %
1864-1872	64 %

Omtrent de aard van het leesmateriaal zijn we minder goed geïnformeerd. Fragmentaire vermeldingen in de rekeningen¹⁴⁰ laten echter een vergelijking toe met de zondagsschool voor

137. Bedrag berekend uit een vermelding in de rekening van 1817 in PAR., register nr. 3, rekeningen 1807-1842.

138. GAR., Doos 550.28, bundel zondagsschool, rekeningen 1864-1879.

139. Bedrag berekend uit een rekening van Simon Lafontaine, drukker te Ieper, op naam van de pastoor van Reningelst (1862) in PAR., Doos III, Zondagsschool-bewijsstukken.

140. PAR., register nr. 7, rekeningen 1761-1813.

meisjes te Poperinge¹⁴¹ en «De Looie» te Ieper¹⁴². In tabel 2 zijn de leerboekjes geordend volgens moeilijkheidsgraad, de gemakkelijkste bovenaan.

Tabel 2 : Overzicht leerboeken

	Reningelst	Ieper (1780)	Poperinge (1819)
ABC	X (1786)	X	X
Catechismus		X	X
Cabinet	X (1782)	X	X
Leven ons Heeren			X
Zieletroost			X
Academie		X	X
Thomas à Kempis			X

Het feit dat er geen enkele vermelding voorkomt van boeken van een moeilijker niveau dan *Cabinet* (een overzicht van de voornaamste geloofswaarheden), zou er kunnen op wijzen dat op het einde van de XVIIIde eeuw de moeilijker niveaus niet bereikt werden in de Reningelstse zondagsschool.

De leerboekjes dienden vooral het hoofddoel : de catechetische en zedelijke vorming. Ze werden ook gebruikt als leesstof. Sommige werden in vier verschillende lettertypes gedrukt en bevatten een overvloed aan moraliserende teksten, veelal boven het begripsvermogen van de kinderen die ze moesten lezen. Ze werden nog veelvuldig in de XIXde eeuw gebruikt.

De prijsboeken waren uitsluitend van godvruchtige aard en lagen dan ook volledig in het verlengde van de catechese. Zij pasten ook volledig in de lijn van de aanbevolen boeken door Walwein in 1754 die o.a. voorzag¹⁴³ : *Den rausuchtigen sondaar, Regels*

141. DAP., *Aenteekeningboek der zondag-schoole voor Meyskens tot Poperinghe 1815*, register 83/1, jaar 1819.

142. ARCHIEF O.C.M.W. IEPER, nr. 1458, jaar 1780.

143. PAR., register nr. 14, p. 39-40.

van het Christelyck leven, Fonteyne der liefde, Christelycke gepeysen voor alle dagen van de maendt¹⁴⁴, Weg der salighejdt, e.a.

Naast schoolboeken waren in het bisdom Ieper ook nog een aantal liedjes in gebruik, speciaal gemaakt voor zondags- en/of kantschool. Het liedje ter ere *Van den heyligen Vedastus* dat in het begin van de XVIIIde eeuw in de zondagsschool van Belle gezongen werd, zal ook in Reningelst wel niet onbekend geweest zijn¹⁴⁵.

Dat de muziek een machtig didactisch hulpmiddel kan zijn, besefte men blijkbaar uitstekend in de XVIIIde eeuw. Met een aanbeveling van kanunnik Van Roo werd zelfs een catechismus op muziek uitgegeven voor de zondagsscholen van het bisdom Ieper¹⁴⁶.

5. De prijsuitdelingen

Het kan niet gelochend worden dat de prijsuitdelingen voor de ouders van de arme kinderen een sterke stimulans geweest zijn om hun kinderen regelmatig naar de zondagsschool te sturen. Door het uitdelen van kleren vervulde de zondagsschool als dus een belangrijke functie van paternalistische liefdadigheid. Niettegenstaande het toenemend aandeel van de boekenaankopen, bleef het aandeel dat besteed werd aan kleren en lijnwaad relatief zeer hoog¹⁴⁷.

144. A. DIEGERICK, *Essai de bibliographie Yproise. Etude sur les imprimeurs Yprois 1547-1834*, Ieper, 1881, nr. 761.

145. E. DECOUSSEMAKER, *Chants populaires des Flamands de France*, Herdruk, (*Annales du Comité Flamand de France*, t. XXXVII, 1930), Rijsel, 1930, p. 65-68. Beginregels 4de strofe: «Hontschoot, Renegels en Belle steken uyt in dankbaerheyt».

146. A. DIEGERICK, *Essai de bibliographie Yproise...*, nr. 1517.

147. De aankopen van andere prijzen zoals prentjes en rozenhoedjes gebeurden zeer sporadisch en voor heel kleine bedragen. Ze worden hier niet in rekening gebracht. Voor 1864-1872 werd het bedrag van 238,03 fr. omgerekend in lb. par., op basis van 0,907 fr. = 1 lb. par., vergelijkingsbasis gevonden in de rekeningen.

Tabel 3 : Procentueel aandeel van kleren en boeken in de totale prijzenaankoop.

	Aankoop kleren en lijnwaad	Aankoop boeken	Gemiddeld totaal per jaar
1781-1790	88,15 %	11,84 %	158. 7. 9 lb. par.
1801-1810	94,04 %	5,95 %	124.11. 1 lb. par.
1820-1830	88,26 %	11,73 %	220. 6. 9 lb. par.
1841-1842	84,24 %	15,75 %	243.14. 0 lb. par.
1864-1872	60,90 %	39,09 %	262. 8. 8 lb. par.

Reeds pastoor Van Houcke voorzag in 1645 vier prijsuitdelingen om het effect van de zondagse catechismus te verhogen¹⁴⁸. Sporen van enige prijsuitdeling vóór 1762 vonden wij echter niet. Onder pastoor Deconinck waren de prijsuitdelingen vanaf 1762 vrij onregelmatig en zelfs volledig stopgezet in 1771-1775¹⁴⁹. Pastoor Van Alstein organiseerde ze zeer regelmatig, met een nieuwigheid, een kindvriendelijk gebaar door de uitdeling van koeken op 8 december, feest van de patrones van de school, en dit gedurende 11 jaar (1782-1792)¹⁵⁰. Van 1810 tot 1823 worden de prijsuitdelingen tweejaarlijks gehouden en vanaf 1827 om het jaar.

Vóór 1808 is het moeilijk een beeld te vormen van de omvang van de klederbedelingen, aangezien veel aankopen met andere zijn geglobaliseerd in de rekeningen. Vanaf 1808 t.e.m. 1842 wordt echter elke aankoop trouw gedetailleerd¹⁵¹.

148. PAR., *Liber memorialis*, P° 36 : «... ende op dat het t' zelfste ter beter ten effecte soude geleit worden, sal men viermael s' jaers (...) uytheelen aen den aermen in coussen, schoyen, lynwaet ende ander kleeden (...) totter somme van ses ponden grooten s jaers».

149. De vraag is natuurlijk of de zondagsschool dan ook nog verder werkte.

150. PAR., register nr. 7, rekeningen 1761-1813. Totaal bedrag : 78.16.0 lb. par., gemiddeld 7.3.3. lb. par. per jaar.

151. PAR., register nr. 3, rekeningen 1807-1842.

De hoofdaankoop bestaat jaarlijks uit «wit stoppe lijnwaed» of «lynwaet voor de Sondagh-Schoole om te deelen voor prijzen in de geseyde schoole aen de arme kinders die de selve neerstigh bijwoonen om te leeren»¹⁵².

Uitgaven voor het maken van kleren zijn slechts geboekt van 1785 tot 1796¹⁵³, nl. gemiddeld 41.10.0 lb. par. om de twee jaar betaald aan de gezusters Fornier. Vermoedelijk werden de stukken stof zelf als prijs gegeven. Sporadisch gaf men ook nog wat neusdoeken, halsdoeken en cornetten¹⁵⁴. Dat deze jonge kinderen op de dag van de prijsuitdeling deze weinig aantrekkelijke geschenken kwamen in ontvangst nemen is een treffende illustratie van de materiële ellende die de bevolking teisterde.

Tabel 4 : Aankopen lijnwaed.

Periode	Aankopen	Gemiddeld per jaar
1808-1817	2032 ellen	203 ellen
1818-1827	1352	135
1828-1837	3047	304
1838-1842	760	152

6. De leerlingen

Niettegenstaande de zondagsscholen in hun oorspronkelijk opzet catechisatieinstituten voor *alle* kinderen van het dorp waren, werden ze in hoofdzaak opgevat en ontworpen voor de armen.

152. ID., rekening jaar 1818.

153. PAR., register nr. 7, rekeningen 1785-1796.

154. Dit in tegenstelling tot de zondagsschool voor meisjes te Poperinge waar volgende prijzen werden gegeven :

1819 : 94 % van de meisjes krijgen een hemd, 81 % krijgen een neusdoek ;

1844 : 98 % van de meisjes krijgen een hemd, 49 % krijgen een neusdoek, in DAP., *Aenteekeningboek der zondag-schoole voor Meyskens tot Poperinghe 1815*, register 83/1, jaren 1819 en 1844.

In alle teksten die voor Reningelst beschikbaar zijn en die de volle periode 1645-1880 omvatten wordt exclusief gehandeld over de *arme kinderen*¹⁵⁵.

Aangezien de zondagsschool vooral een functie vervulde die voorbereidend was op de eerste communie, werden te jonge kinderen er niet toegelaten. «*Le dimanche il y a des classes séparées pour les enfants des deux sexes âgés de neuf ans au moins*»¹⁵⁶. Ook aan het oude voorschrift van gescheiden instructie werd dus nog voldaan.

Werd de zondagsschool druk bijgewoond? De gemiddelde zondagse aanwezigheid was vermoedelijk voor de beginperiode in de XVIIIde eeuw niet buitengewoon hoog¹⁵⁷. Wellicht hadden de beperkte financiële middelen, die geen grote prijsuitdelingen toelieten, hierop hun invloed. Volgens de fundatie Mazeman moesten nieuwe kinderen zoveel mogelijk aanvaard worden rond de Kerstdagen¹⁵⁸. De data van de prijsuitdelingen stemmen echter niet overeen met deze periode.

In 1856 waren er in de Reningelstse zondagsschool 150 leerlingen¹⁵⁹. Het relatieve belang van dit aantal is moeilijk te achterhalen. In 1863 zijn er echter 's winters 150 leerlingen aanwezig in het dorpsonderwijs, 's zomers 105. Daarvan genieten 62 kinderen kosteloos onderwijs. De 150 inschrijvingen in de zondagsschool in 1856 zullen vermoedelijk niet beperkt gebleven zijn tot

155. PAR., *Liber memorialis*, f° 36, testament Vanhoucke (1645): «*voor d'aerne lieden...*»; PAR., Doos I, nr. 14, overeenkomst kapelaan (1704): «*... voor de schamel kinders...*»; PAR., Doos III, nr. 86, akte De Baenst (1785): «*... van aermen catechismus ofte sondaghschole...*», GAR., Doos 550.28, akte Cuvelier (1827): «*... jonste tot den armen*».

156. GAR., Doos 550.28, brief van gemeentebestuur aan arrondissementscommissaris, dd. 19.3.1880.

157. DAP., *Visitationes decanales 1769*, register 81/1. Voor de zondagsscholen van Elverdinge, Proven en Westvleteren wordt vermeld: «*... bene frequentata...*». Voor Reningelst ontbreekt deze melding.

158. Ook in de «Looie» te Ieper werden de nieuwe kinderen aanvaard na Kerstdag. ARCHIEF O.C.M.W. IEPER, nr. 1458.

159. D. DE HAERNE, *Tableau de la charité chrétienne en Belgique*, Brussel, 1858, annexe G3.

Tabel 5 : Spreiding van de prijsuitdelingen voor de gekende jaren

maand	jaren
januari	1832
februari	1812, 1827, 1833, 1834, 1845
maart	1835
april	1843, 1844
mei	1828, 1846
juni	1836
juli	1807, 1815, 1837
augustus	1808, 1813, 1817, 1819, 1838
september	1809, 1870, 1872
oktober	1821, 1823, 1829, 1830
november	1841
december	1810, 1825, 1839

de «arme» kinderen. Quasi de hele weekdagse schoolbevolking ging ook naar de zondagsschool, wat vermoedelijk meer is dan de «fundateurs» verwacht hadden. Het aantal niet-schoolgangers is echter niet gekend. T.o.v. de andere plattelandszondagsscholen van de dekenij Poperinge, had Reningelst in 1856 een leerlingenaantal boven het gemiddelde¹⁶⁰. Over de reële aanwezigheden zijn we echter niet geïnformeerd^{161 162}.

M.b.t. de resultaten van het onderwijs moet een onderscheid gemaakt worden. Zowel in de XVIIIde als in de XIXde eeuw werden de religieuze doelstellingen, nl. de catechismus kennen,

160. *Ibid.*, 1008 leerlingen in 9 scholen, gemiddeld 112 leerlingen per school (standaarddeviatie 43).

161. Zie bijlage 2.

162. De gegevens betreffende de schoolbevolking werden verzameld uit diverse verslagen van zittingen van de gemeenteraad voor het betreffende jaar, in GAR., *Register bestemd tot de inschrijving der beraedslagingen en processen-verbael der zittingen van den gemeente-Raed van Reningelst 18.5.1860-27.1.1886*. In 1856 telde Reningelst 2107 inwoners.

waarschijnlijk behoorlijk bereikt. Ook de preek en het zondagse kanselonderricht werkten daaraan mee. Het aandeel van de zondagsschool is hierin vrij groot, gezien de klachten over schoolafwezigheid in de week midden de XIXde eeuw in Reningelst nog groot zijn¹⁶³.

De resultaten i.v.m. profane vakken (lezen en schrijven) dienen echter zeer omzichtig benaderd te worden. Voor de leerlingen die regelmatig onderwijs volgden in de dorpsschool was de zondagsschool (maximum één uur profaan onderricht) een goede aanvulling en training. Voor de niet-schoolgangers kunnen we slechts een leerplafond benaderen. Voor een duur van ± 5 jaar (van 9 tot 13 jaar) naar rato van 50 lesuren per jaar ontvangt een leerling, mits hij regelmatig aanwezig is, ongeveer 250 uren leesonderwijs. Dit is ongeveer het aantal uren speciaal leesonderwijs dat een hedendaagse leerling geniet in het 1ste leerjaar van de lagere school. Als men rekening houdt met het feit dat de schoolvrouwen over het algemeen wel toegewijd maar weinig deskundig waren, dat de «leesboekjes» helemaal niet geschikt waren als leesstof voor kinderen en dat de leermomenten veel té ver uit elkaar lagen om echt efficiënt te zijn, dan kan men alleen maar vermoeden dat het maximumpeil van deze leerlingen, nl. dit van een hedendaags 1ste leerjaar, in de praktijk nooit bereikt kon worden.

Over bestraffing van afwezigheid door onthouden van de armensteun¹⁶⁴ werden geen sporen gevonden. De sociale druk via de prijsuitdelingen zal wel efficiënt gewerkt hebben.

163. GAR., *Register bestemd tot de inschrijving der beraedslagen en processen-verbael...*, zitting 6.5.1863 : aanwezigheden in de winter : 93 %, in de zomer : 65 %. In 1846 luidde dit nog «... dat er een groot getal van de arme kinderen zeer dikwijls de lessen van de onderwijzers verzuymen, niet tegenstaende dat alle de middelen gebruikt worden om dit te voorkomen», in GAR., *Register van beraedslagen en processen verbael vande Gemeente Raed*, zitting van 28.8.1846.

164. Cfr. *supra*, § 1.

Besluit

De zondagsschool van Reningelst heeft in eerste instantie haar hoofdopdracht vervuld : catechisatie vóór de volwassenheid. In dit opzicht beantwoordde zij aan een nood en realiseerde zij ook nog in de XIXde eeuw de doelstellingen van 1570. Door de toenemende scolarisatie verminderde echter haar belang grotendeels.

Het blijft echter ook haar verdienste dat zij doorheen haar hele geschiedenis een aantal niet-schoolgaande kinderen vrij intensief in contact bracht met een meer gecultiveerde taal. Door luisteren en nazeggen, door vragen en antwoorden, door memoriseren en aanvankelijk lezen kregen deze kinderen een rudimentair taalonderricht.

De zondagsschool bleef werken in een maatschappijbestendig klimaat : tot laat in de XIXde eeuw bleef men aanvaarden dat zij een vervangster was voor de dorpsschool voor die kinderen die niet het gewone onderwijs in de week volgden wegens arbeidsnoodwendigheid. Niettegenstaande de sociale beweging van Walwein en Mazeman heeft zij als kerkelijke instelling weinig bijgedragen tot de ontvoogding van de plattelandsbevolking in Reningelst. Daarvoor waren haar doelstellingen té eng en haar mogelijkheden te beperkt.

Het wil ons echter voorkomen dat ze voor de kinderen een welkome verpozing zal geweest zijn in hun al niet zeer gevarieerd en vaak kleurloos bestaan.

BIJLAGE I

Kapitaalbezit (fundatiekapitalen) van de zondagsschool van Reningelst in 1833

Jaar	«Fundateur»	Kapitaal	Jaarlijkse verplichting
(*) 1761	Devos	150 lb. gr. Vl. of 1632,65 fr.	—
(*) 1778	Walwein	400 lb. gr. Vl. of 4353,74 fr.	—
(*) 1784	Mazeman	200 lb. gr. Vl. of 2176,87 fr.	2 gelezen missen
(*) 1785	De Baenst	50 lb. gr. Vl. of 544,21 fr.	1 gelezen mis
1821-	Cuvellier	1000 fr.	3 gelezen missen en 2 zielemissen met lauden
1827			
1822	Ployaert	1100 fr.	12 gelezen missen
1833	Cousin	464 fr.	6 gelezen missen gedurende 25 j.

(*) Vergelijk :

Jaarinkomen lid stedelijk magistraat : ± 333 à 500 lb. gr. Vl.

Jaarloon arbeider : ± 31 lb. gr. Vl.

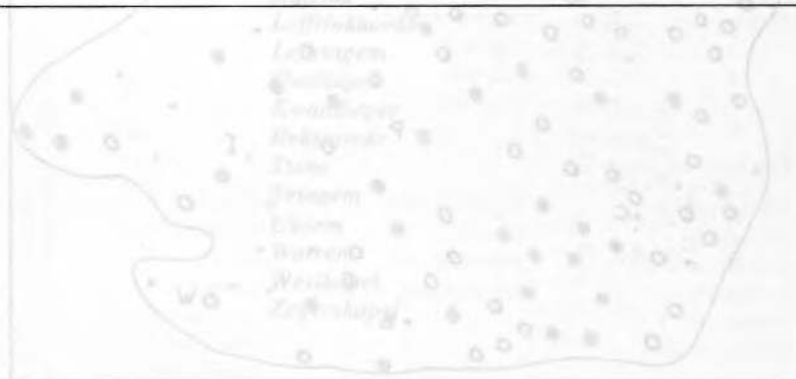
Jaarloon meester : ± 43 lb. gr. Vl.

Bron : R. BOUMANS, *Wethouders en stedelijke functionarissen in de 16de, 17de en 18de eeuw*, — *Flandria Nostra*, dl. V, Antwerpen, 1960, p. 411-412.

BIJLAGE 2

Regelmatigheid van de aanwezigheid in de Poperingse zondagsschool voor meisjes in 1819(*)

Aanwezigheid		Aantal meisjes	Cumulatief percentage
ten minste	55 anw.	57	22 %
	54 aanw.	107	43 %
	53	131	52 %
	52	133	53 %
	50	154	62 %
	49	168	67 %
	48	179	72 %
	47	191	77 %
	46	202	81 %

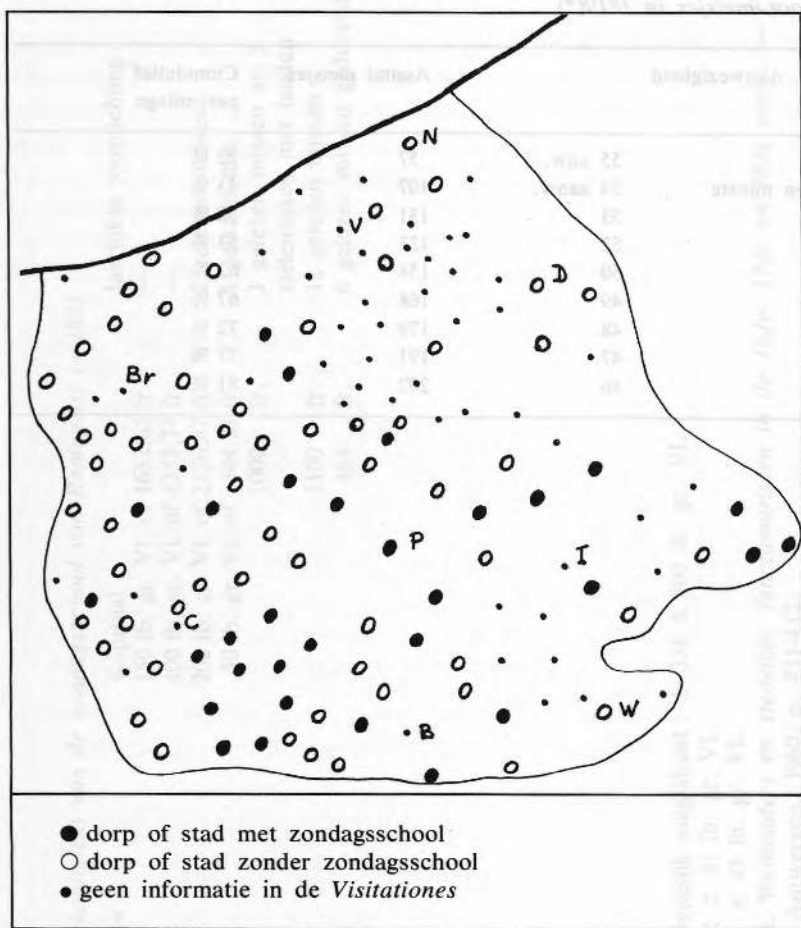

(*) Bron :

DAP., *Aanteekeningboek der zondag-schoule voor Meyskens tot Poperinghe 1815, jaar 1819.*

BIJLAGE 3

Spreiding van de zondagsscholen in het bisdom Ieper (*) 1768-1769

Br : Sint-Winoksbergen	B : Belle	N : Nieuwpoort
C : Kassel	W : Waasten	V : Veurne
	P : Poperinge	D : Diksmuide

(*) Bron :
ARCHIEF BISDOM BRUGGE, Fonds bisdom Ieper, Y 72 en 73, *Visitationes decanales* 1768, 1769.

BIJLAGE 4

Overzicht van de zondagsscholen in het bisdom Ieper 1768-1769 (*)

Dorp of stad met zondagsschool	Dorp of stad zonder zondagsschool	Geen informatie
Dekenij	<i>Sint-Winoksbergen</i>	
<i>Herzele</i>	<i>Aremboutskapel</i>	<i>Kapelle</i>
<i>Wormhout</i>	<i>Bambeke</i>	<i>Sint-Winoksbergen</i>
	<i>Bissezele</i>	<i>Bieren</i>
	<i>Krochte</i>	<i>Duinkerke</i>
	<i>Koudekerke</i>	<i>Hondschote</i>
	<i>Soks</i>	<i>Wilder</i>
	<i>Zuidkote</i>	
	<i>Ekelsbeke</i>	
	<i>Gijvelde</i>	
	<i>Killem</i>	
	<i>Leffrinkhoeke</i>	
	<i>Ledringem</i>	
	<i>Oostkapel</i>	
	<i>Kwaadieper</i>	
	<i>Rekspoede</i>	
	<i>Stene</i>	
	<i>Tetegem</i>	
	<i>Uksem</i>	
	<i>Warrem</i>	
	<i>Westkapel</i>	
	<i>Zegerskapel</i>	

(*) Zelfde bron als bijlage 3. Gecursiveerde namen zijn Frans-Vlaamse dorpen, vroeger behorende tot het bisdom Ieper. Wij gebruikten de Nederlandse schrijfwijze zoals in J. VAN OVERSTRAETEN, *De Nederlanden in Frankrijk*, Antwerpen, 1969.

Namen met (+) hadden in 1856 een zondagsschool volgens D. DE HAERNE, *Tableau de la charité chrétienne en Belgique*, Brussel, 1858.

Wij beperkten ons strikt tot de opgegeven bron, niettegenstaande wij uit andere bronnen weten dat in 1768 ook zondagsscholen waren b.v. in Belle en Ieper (niet opgenomen in de Visitationses.)

Dekenij Kassel

<i>Hazebroek</i>	<i>Hardenvoorde</i>	<i>Bavinkhove</i>
<i>Hondegem</i>	<i>Noordpene</i>	<i>Kassel</i>
<i>Sint-Mariakapel</i>	<i>Okselare</i>	<i>Rubroek</i>
<i>Ochtezele</i>	<i>Oudezele</i>	<i>Stapel</i>
<i>Steenvoorde</i>	<i>Walskapel</i>	<i>Zermezele</i>
<i>Sint-Silvesterkapel</i>	<i>Wemaarskapel</i>	
<i>Terdegem</i>	<i>Winnezele</i>	
	<i>Zuidpene</i>	

Dekenij Belle

<i>Borre</i>	<i>Berten</i>	<i>Belle</i>
<i>Kaaster</i>	<i>Dranouter (+)</i>	
<i>Nieuwkerke (+)</i>	<i>Sint-Janskapel</i>	
<i>Meteren</i>	<i>Merris</i>	
<i>Eke</i>	<i>Loker</i>	
<i>Steenwerk</i>	<i>Niepkerke</i>	
	<i>Pradeels</i>	
	<i>Strazele</i>	
	<i>Vleteren</i>	

Dekenij Waasten

<i>Boezinge (+)</i>	<i>Beselare (+)</i>	<i>Bikschote</i>
<i>Dadizele (+)</i>	<i>Kemmel</i>	<i>Dikkebus (+)</i>
<i>Langemark (+)</i>	<i>Waasten (+)</i>	<i>Geluwe (+)</i>
<i>Ledegem (+)</i>	<i>Zandvoorde (+)</i>	<i>Mesen (+)</i>
<i>Moorslede (+)</i>		<i>Neerwaasten</i>
<i>Zillebeke (+)</i>		<i>Passendale (+)</i>
		<i>Voormezele</i>
		<i>Wijtschate (+)</i>
		<i>Wulvergem (+)</i>
		<i>Zonnebeke (+)</i>

Dekenij Poperinge

<i>Elverdinge (+)</i>	<i>Beveren</i>	<i>Stavele</i>
<i>Godewaersvelde</i>	<i>Boeschepe</i>	
<i>Haringe (+)</i>	<i>Krombeke</i>	
<i>Poperinge (+)</i>	<i>Houtkerke</i>	
<i>Proven (+)</i>	<i>Woesten (+)</i>	
<i>Reningelst (+)</i>	<i>Oostvleteren (+)</i>	
<i>Westouter</i>	<i>Vlamertinge (+)</i>	
<i>Westvleteren (+)</i>	<i>Watou (+)</i>	

Dekenij Diksmuide

Diksmuide (+)	Kaaskerke
Esen (+)	Klerken (+)
Nieuwkapelle	Sint-Jacobskapelle
Woumen	Lampernisse
Zuidschote	Merkem (+)
	Noordschote
	Oostkerke
	Pervijse
	Reninge (+)
	Oudekapelle

Dekenij Veurne

Houtem	Wulpen	Adinkerke
Leisele	Wulveringem	Alveringem (+)
		Avekapelle
		Bulskamp
		Koksijde
		Veurne (+)
		Gijverinkhove
		Hoogstade
		IJzenberge
		Lo
		Oeren
		Pollinkhove
		Sint-Rijkers
		Steenkerke
		Vinkem

Dekenij Nieuwpoort

Nieuwpoort (+)	Booitshoeke
Ramskapelle	Sint-Katharinakapelle
	Sint-Joris
	's Herenwillemkapelle
	Oostduinkerke
	Zoutenaai

